

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823

№1(3)/2024, 66-73

ИСКУССТВО

УДК: 78.05

DOI: [10.52754/16948823_2024_1\(3\)_10](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1(3)_10)

XX КЫЛЫМДАГЫ КЫРГЫЗ ИСКУССТВОСУНУН ӨНУГҮҮ ТАРИХЫ

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВА КЫРГЫЗСТАНА В XX ВЕКЕ

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ART IN KYRGYZSTAN IN THE 20th CENTURY

Таабалды кызы Алмагул

Таабалды кызы Алмагул

Taabaldy kuzu Almagul

окутуучу, Ош мамлекеттик университети

преподаватель, Ошский государственный университет

Lecturer, Osh State University

Абдигапар кызы Гулназ

Абдигапар кызы Гулназ

Abdijapar kuzu Gulnaz

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

XX КЫЛЫМДАГЫ КЫРГЫЗ ИСКУССТВОСУНУН ӨНҮГҮҮ ТАРЫХЫ

Аннотация

Бул макалада кыргыз искусствосунун тарыхындагы көркөм сүрөт өнөрүнүн өнүгүү баскычтары жана чыгармачылыктарды жаратуудагы жаңы стилдердин калыптанышы жөнүндөгү көз караштарга көңүл бурулду. Андан сырткары кыргыз сүрөтчүлөрү да социалисттик системанын заказын чагылдырган идеологиялык чыгармалардын тематикаларына көңүл бурулду. Чыгармалардын социалдык жашоого таасир этүү өзгөчөлүктөрү анализге алынды.

Ачык сөздөр: социализм, искусство, модернизм, реализм, живопись, графика, кайра куруу.

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ИСКУССТВА КЫРГЫЗСТАНА В XX ВЕКЕ

HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ART IN KYRGYZSTAN IN THE 20th CENTURY

Аннотация

В статье описаны этапы развития изобразительного искусства в истории искусства Кыргызстана и взгляды на формирование новых стилей в творческом творчестве. Кроме того, было уделено внимание тематике идеологических произведений кыргызских художников, отражающих порядки социалистической системы. Проанализированы особенности произведений, влияющих на общественную жизнь всех видов искусства.

Abstract

The article describes the stages of development of fine art in the history of art in Kyrgyzstan and views on the formation of new styles in creative work. In addition, attention was paid to the themes of ideological works by Kyrgyz artists, reflecting the order of the socialist system. The features of works that influence the social life of all types of art are analyzed.

Ключевые слова: социализм, искусство, модернизм, реализм, живопись, графика, перестройка.

Keywords: socialism, art, modernism, realism, painting, graphics, perestroika.

Киришүү

Актуалдуулугу

Акыркы убактарда аксиосфера укмуштуудай ылдамдык менен өнүгүп, өткөн кылымда пайда болгон модернизмди жана постмодернизмди бир топ артта калтырып, натыйжада заманбап искусстводо «Жаңы этиканын», «трансмодерн» жана «метомодерн» терминдеринин түздөн-түз таасири астында калды. Бүгүнкү күндө кыргыз живописинде азыркы илимпоздор тарабынан изилденип бүтө элек, атүгүл козголбогон көптөгөн көйгөйлөр бар, ошондуктан кыргыз живописинин азыркы абалын модернисттик жана постмодернисттик тенденцияларды эсепке алуу менен изилдөө зарыл – бул маселе азыркы кыргыз живописинин актуалдуу проблемасына айланды.

Кыргыз живопистик жанрын тарыхын, өнүгүшүн, маданият таануунун контекстинде изилдөөгө алуу, ошондой эле улуттук живописке мүнөздүү болгон конкреттүү мыйзам ченемдүүлүктөрдүн эволюциясын изилдөө жаңыча мамилени талап кылууда. Кыргыз живописинин калыптанышы жана өнүгүшү элдик оозеки чыгармачылыктын эпикалык салттары жана жогорку деңгээлде өнүккөн көркөм жасалга-колдонмо искусство менен тыгыз байланышта болгон. Кыргыз живописинин мыкты чыгармалары бир жагынан кыргыз элинин көп кылымдык тарыхын, маданиятын чагылдырса, экинчи жагынан советтик жана дүйнөлүк живопистин көркөм ыкмалары кеңири колдонулган.

XX кылымдын аягы XXI кылымдын башында кайра куруу мезгилинде кыргыз живописинде батыш маданиятынын күчтүү таасири астында жаңы тенденциялар, ар түрдүү жанрдык, образдык жана стилдик өзгөчөлүктөр калыптанып заманбап искусствонун пайда болушуна олуттуу таасир берген. Кыргызстандын жаш сүрөтчүлөрү батыш маданиятына кабыл алынган көркөм процесстерди, тенденцияларды, заманбап теорияларды жана багыттарды терең өздөштүрүшкөн. Белгилүү тарыхый себептерден улам жаш чыгармачыл инсандар тездик менен модернизмди өздөштүрүү аркылуу аз убакыттын аралыгында постмодерндик искусствонун түрдүү ыкмаларын колдонуп өз чыгармаларын жарата башташкан.

Сүрөт искусствосунун тарыхындагы бул көрүнүш XX кылымдын 80-жылдарынын аягында көркөм бирикмелердин жана чыгармачылык топтордун пайда болушуна алып келди. Алар өздөрүнүн жеке чыгармаларында постмодернизмдин стилистикалык жактарын колдонушкан. Көркөм маданияттын системасындагы сүрөт искусствосун изилдөө да көркөм искусствосуна тиешелүү проблемаларды комплекстүү чечүүгө мүмкүндүк берет. Д.Дидро көркөм искусстводогу реалдуу чагылдырууну талап кылган¹. Искусство жалпы көркөм маданияттын ажырагыс бөлүгү болуу менен өзүнө жалпы бытиени өз ичине камтыйт жана ал ажырагыс динамикалык система катары эсептелип, анын элементтери өз ара диалектикалык байланышта каралат.

Искусствонун спецификасы болуп өз алдынчалыкка жана өзүнүн өнүгүү өзгөчөлүктөрүнө ээ болуусу эсептелет. Заманбап көркөм сүрөт искусствосунун өнүгүүсүндөгү улуттук жана улуттар аралык факторлордун маңызын жана өзгөчөлүгүн, салт-санаасын жана инновациясын диалектикалык байланышта кароо жана түшүнүү аны маданий феномен катары ар тараптуу таанып билүүгө мүмкүндүк берет. Кыргыз көркөм сүрөт искусствосунун тарыхы

¹ Винкельман, И.И. История искусства древности[Текст] / И.И.Винкельман.– СПб.:Алетейя, 2000. – 770 б.

байыркы доорлордон бүгүнкү күнгө чейинки кыргыз элинин көп кылымдык тарыхын өз ичине камтыйт.

Кыргыз чеберлеринин чыгармаларында элдин турмушунун кенири панорамасы, анын тарыхый-социалдык факторлорунун калыптануу динамикасы сүрөттөлөт. Улуттун көркөм искусствосунун реалдуу чындыкты жогорку деңгээде чагылдырган чыгармаларын бир жагынан элдин тарыхын жана маданиятын, экинчи жагынан советтик жана дүйнөлүк живопистин азыркы кездеги көркөм тажрыйбалары менен биргеликте кароо максатка ылайыктуу.

Дүйнөлүк маданияттын өнүгүү тенденцияларын терең таанып-билүү үчүн искусствонун жана философиянын өнүгүшүн чагылдырган ой жүгүртүүлөргө назар салуу ашыкча болбойт. Искусствонун тарыхында кеңири белгилүү болгон Леонардо да Винчи көркөм өнөрдү илим жана философия менен бирге салыштырат. Улуу сүрөтчү дүйнөнү терең өздөштүрүүгө умтулуп, искусствону адам үчүн дүйнөнү түшүнүү жана өзгөртүү каражаты катары деп белгилеген².

Совет доорунда кыргыз көркөм сүрөт искусствосунун бардык тармактары: живопись, графика, скульптура, прикладдык искусство, монументалдык искусство интенсивдүү өнүгө баштаган. Совет доорундагы көркөм сүрөт искусствосунун негизги методу катары социалисттик реализм методу болгон, ал көркөм сүрөт искусствосунун өнүгүшүнө оң таасирин тийгизген. Сүрөт искусствосунун бардык түрлөрүн интенсивдүү өнүктүрүү үчүн жагымдуу социалдык-маданий шарттар түзүлгөн. Живопись реалдуулукту гана чагылдырбастан, көркөм каражаттар аркылуу адамдарга эстетикалык ырахат тартуулап, адамдын руханий маданиятына да олуттуу таасирин тийгизген.

Кыргыз живописинде жаңы ой жүгүртүүнүн пайда болушу, бир жагынан, коомдогу социалдык-тарыхый жана маданий өзгөрүүлөргө байланыштуу болсо, экинчи жагынан, алардын чыгармачылыгынын жаңылыгы постмодернизм идеяларынын бүткүл дүйнөгө кеңири таралышы менен аныкталат. Жаңы көз караштар боюнча чыгармалардын көркөм мазмуну – адам жана ааламдын түбөлүктүү темаларын, адеп-ахлак проблемаларын, элдик баатырлар жана улуттук каада-салтты, үрп-адатты даңазалаган концептуалдык сүрөттөрдү чагылдырууга негизделген.

Бүгүнкү күндө заманбап сүрөт искусствосу урбанизациянын натыйжасында техниканын жаңы түрлөрүнүн, жаңы реалдуулуктардын пайда болушу искусствонун коммерциялык шарттарга ылайык өнүгүп, салон сүрөтчүлөрүнүн пайда болушуна алып келди. Ошол эле учурда көркөм искусстводо графитти, инсталляция, коллаж сыяктуу жаңы искусствонун түрлөрү жана башка көптөгөн көркөм багыттары пайда болду.

Мындан тышкары, көптөгөн ата мекендик окумуштуулардын эмгектеринде көркөм сүрөт искусствосу менен искусствонун башка түрлөрүнүн өз ара байланыштарынын проблемалары кызыгууну жараткан. Алсак, изилдөөчү Ч. Уметалиева-Баялиева «Кыргыздардын этногенези: музыкалык аспект» аттуу эмгегинде колориттин, ритмдин жана композициянын искусстводо колдонулушун иликтеген³.

² Кузнецова, И.А. Красота человека в искусстве [Текст] / И.А. Кузнецова. – М.: Искусство, 1980. – 223 б.

³ Уметалиева-Баялиева, Ч. “Истоки и эволюция речевого языка и музыки: культурологический анализ” [Текст]: дис. ... д-ра культурологии: 24.00.01 / Ч. Уметалиева-Баялиева. – Бишкек, 2017. – 51 б.

Кыргызстанда маданият жана искусство тарыхын изилдөө өткөн кылымдын орто ченинде кесиптик сүрөтчүлөрдүн калыптанышы менен тыгыз байланыштуу. Өнөр жай маданиятынын жаңы формалары, республиканын коомдук турмушундагы маанилүү өзгөрүүлөр көркөм маданиятка олуттуу таасирин тийгизген. Биринчи жолу кыргыз сүрөтчүлөрүнүн чыгармачылыгын изилдөө 40-жылдардын башында башталып, Б.В.Веймарн, Б.П.Деннике, А.Ромм сыяктуу москвалык жана ленинграддык искусство таануучулар 30-жылдардагы профессионал кыргыз сүрөт искусствосунун чыгармаларына кыскача мүнөздөмө беришкен.

Бүгүнкү күндө дүйнөлүк ааламдашуу процесстеринин коомдук турмушка, материалдык жана руханий жашоого тийгизген таасири тереңдеп, кээде түшүнүксүз болуп, карама-каршы сезимдер, аракеттер пайда болууда. Мына ушундай шарттарда түбөлүктүү адамдык баалуулуктардын бийиктигинен улам тез өзгөрүп жаткан көркөм турмуштун эстетикалык аспектилери, анын негизги критерийлери, көркөм чыгармалардын сапаты, алардын ассоциативдик жана объективдүү мазмундагы факторлору пайда болууда. Көркөм искусствонун, анын ичинде көркөм искусствонун рухий-нравалык мүмкүнчүлүктөрүнүн тарбиялык жактары коомго өз таасирин тийгизүүдө. Г.В.Ф. Гегель пикири боюнча сүрөтчүнүн негизги объектиси болуп сезим аркылуу кабыл алынган объективдүү реалдуулук эсептелет⁴.

Совет мезгилинде Кыргызстанда сүрөт искусствосу официалдуу чыгармачылык методго – социалисттик реализмдин методуна ылайык өнүккөн. Социалисттик реализм багыты көркөм интеллигенциядан социалисттик реализмдин негизги принциби – улутчулдук жана партиялуулук принцибин кыйшаюусуз сактаган чыгармаларды түзүүнү талап кылды. Көптөгөн көркөм полотнолор мамлекеттик заказ менен белгилүү бир темада жаралган, алар “советтик чындык” деп аталган нерсеге дал келген чыгармалар болгон.

Буларга С.Чуйков «Советтик Кыргызстандын кызы», Г.Айтиев («Таң», «Фронттон кат», «Жылкылдаган көл»), С.Акылбеков «Таза күн» «Жылуу кеч», «Үй куруу комбинаты», «Кыргызстандын талааларында» сыяктуу сүрөт чыгармалары заказдын негизинде социалдык жашоону чагылдырган полотнолору далил боло алат. Андан сырткары А.И. Игнатъев «Толкундар жана аттар», «Токтогул ГЭСинин участогунда», Ж.Кожокматов «Акындар», «Фрунзеге чейинки отрядда» жана башка көптөгөн чыгармаларды жаратышкан. Алар революциянын жетекчилеринин же башка саясий лидерлердин образын эч качан чагылдырышкан эмес⁵.

Белгилей кетсек, Кыргызстанда жалпысынан профессионалдык көркөм сүрөт искусствосу калыптанып, көркөм сүрөт искусствосунун живопись, графика, скульптура, монументалдык искусство сыяктуу түрлөрү тез темп менен өнүгө баштаган. Улуу Ата Мекендик согуш жылдарындагы көркөм сүрөт искусствосунун өзгөчөлүктөрү мезгилдин талабына жараша үгүт-насаат плакаттарын жана патриоттук полотнолорду жаратуу менен өзгөчөлөнүп, анда Мекенге болгон сүйүү, фашисттик баскынчыларга каршы күрөшкө чакырык даана сезилген.

⁴ Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как всеобщая лингвистика [Текст] / Б. Кроче. – М.: Изд-во М и С. Сабашниковых, 1920. – 108 б.

⁵ Уметалиева, Дж. Т. Особенности формирования киргизской художественной школы [Текст] / Дж. Т. Уметалиев. – Фрунзе: Кыргызстан, 1987. – 96 б.

Искусствонун дагы бир түрү болуп саналган графикада Л. Ильина, А.Н.Михалев жана А.Ф. Игнатъев атактуу «Фронтко узатуу», художник Ш.Шнырев кара сыя менен «Таң», «Тартиптүү», «Окуу аянтында» жана башка графикалык полотнолорду жаратышкан. Авторлор согуштан кийинки жылдардагы сурет искусствосунун өзгөчөлүгүн – художниктердин социалисттик реализм методунун талаптарына жооп берген аскердик темага, ошондой эле пейзажга болгон кызыгуусу деп эсептесе болот. Бул жылдары сүрөтчү, портретист А.Усубалиев социалисттик реализмге ылайык, алдыңкы кызматкерлердин, илимпоздордун, искусство өкүлдөрүнүн портреттерин жаратууга бурган. И.Кант адамдын чыгармачылык системаларын карап чыгып, адамдын ички дүйнөсүндөгү үчтүк жөндөмдөрдү: билимди, эркти жана таанып-билүүнү тапкан. Булар “Түгөлбай Сыдыкбеков”, “Колхозчунун портрети”, “Темиркул Үмөталиев”, “И.Ахунбаевдин портрети” жана башка картиналар. XX кылымдын кийинки 60-70-жылдарында көптөгөн жаштар кесиптик билим алышкан. Россиянын көптөгөн жогорку окуу жайларында билим алышып кыргыз сүрөтчүлөрүнүн катарын толукташкан. Алар мурунку сүрөтчүлөрдөн айырмаланып, көптөгөн формалдуу ачылыштарды таап, татаал стилдерге кайрылышкан. Булар А.Ворониндин “Үч-Коргон” (1968), С.Бакашевдин “Тоолуктар” (1974), М.Мукамбетовдун “Көк терезе” (1964), А.Дайыровдун “Маман мейкиндиги” (1970) сыяктуу картиналары.

Кол өнөрчү Ж.Үмөтовдун «Төмөнкү жээктердеги булуттар», алардын полотнолору күүгүм боёктун колдонулушу, монументалдуулугу, чиймелердин жана композициянын жалпылыгы менен өзгөчөлөнөт, бул өзгөчө Б.Жумабаевдин «Мергенчинин жомогу» картинасында айкын көрүнүп турат. М.Акынбековдун «Алай-Кууда» картиналары, «Арноо». Бул мезгилде гравюра интенсивдүү өнүгүп, Л.Ильиндин Ч.Айтматовдун, А.А. Сгибнев «Түштүк Кыргызстан», «Шаар жана айыл» жана башка чыгармалары. Бул мезгилдин сүрөтчүлөрүнүн негизги максаты өз чыгармаларына улуттук колоритти киргизүү болгон.

Кыргыздын улуттук колоритине гармониялуу түстөрдөн турган туруктуу композиция, декоративдүүлүк, көркөм образдардын монументалдык күчү мүнөздүү. 70-80-жылдары жаш сүрөтчүлөрдүн чыгармачылык ыкмалары аябай өнүккөн, бул алардын талантынын жетилгендигин жана сүрөтчүлөрдүн жеке стилинин оригиналдуулугун көрсөтөт. Бул жылдарда модернисттик живопистин элементтери көркөм сүрөт искусствосунун көркөм чөйрөсүнө таасир бере баштаган, бул сүрөтчүлөр С.Айтиевдин, Ж.Жумабаевдин жана башкалардын чыгармаларында ачык байкалат.

80-жылдардын орто ченинде, Советтер Союзунда кайра куруу мезгилинде социалдык-экономикалык жана коомдук турмуштагы өзгөрүүлөр элдердин коомдук аң-сезиминде олуттуу өзгөрүүлөрдү жаратты. Бирок, алар сүрөтчүлөрдүн ишине олуттуу таасирин тийгизген эмес. Тескерисинче, жаңы кырдаал искусстводо жаңы идеялардын, жаңы багыттардын, түрдүү темалардын пайда болушуна шарт түзгөн.

Чыгармачыл адамдарга жарым-жартылай эркин искусство жаратуу жана өз сүрөттөрүнүн көргөзмөлөрүн уюштуруу мүмкүнчүлүгү берилди. Алсак, 1985-90-жылдары кыргыз сүрөтчүлөрү 200дөн ашык көргөзмө уюштуруп, өздөрү республикалык жана эл аралык масштабдагы 70 тен ашык көргөзмөлөргө катышкан. Дегеле искусствонун деңгээлин талкуулоо учун искусство таануучулар жана художниктер республикалык жана эл аралык

конференцияларды өткөрүп, аларда азыркы этапта искусствону өнүктүрүүнүн жалпы концепциясын иштеп чыгууга аракеттенишкен⁶.

Мындан тышкары массалык маалымат каражаттары жана басма сөз иштери аркылуу искусство сүйүүчүлөр өздөрүнүн ата мекендик художниктеринин чыгармачылыгы менен гана эмес, дүйнөлүк сүрөт искусствосунун жетишкендиктери менен да таанышууга мүмкүнчүлүк алышты. Бул мезгилде кыргыз сүрөт искусствосунда монументалдык скульптура жана монументалдык живопись өзгөчө популярдуу болгон. Алардын катарына Мамлекеттик филармониянын имаратынын алдында тургузулган Т.Садыковдун “Манас” скульптуралык-архитектуралык ансамбли кирет. Скульптуралык рельефтер, кыргызстандык скульпторлор Т.Герцен, В.Шестопал, В.Димов, К.Скрябин тарабынан тургузулган Фрунзе (азыркы Бишкек) шаарындагы көптөгөн эстеликтер, ошондой эле скульптор З. Хабибулин тарабынан жасалган Таластагы Ч.Түлөбердиевдин эстелиги. Көпчүлүк сүрөтчүлөр живопись тармагында эки багытта иштешкен: 1. Декоративдик ыкмаларды колдонуу менен социалисттик реализмге ылайык чыгармаларды жараткан сүрөтчүлөр. 2. Чыгармачылыгында жаңы чет элдик тенденцияларды колдонгон сүрөтчүлөр, б.а. модернизмдин жана постмодернизмдин сүрөтчүлөрү ар кандай эксперименттерди колдонуу менен аракеттенишкен.

Биринчи топтун сүрөтчүлөрү Г.Айтиев, А.Игнатьев, С.Чокморов, В.Буторин, А.Кожоголов, М.Акынбеков, С.Төрөбеков жана башкалар ар кандай жанрларда – портрет, натюрморт жана тематикалык живопись, мында кыргыз элинин турмушун, жаратылыштын кооздугун, согуштун эскерүүлөрүн күндөлүк көрсөтүүгө аракет кылышкан⁷.

Жыйынтыктап айтканда, өткөн кылымдын 80-жылдары СССРде кайра куруу мезгилинде болуп өткөн зор жана талаштуу өзгөрүүлөрдүн доорун чагылдырган ошол доордун бардык көп кырдуулугун топтогон чыгармаларды жаратуудагы жаңы кадам болуп калды. Кыргыз живописине жаңы муундагы сүрөтчүлөрдүн келиши искусстводогу салттык стилдин тездик менен жаңыланышына алып келди. Бул кыймылдын сүрөтчүлөрү өз сүрөт чыгармаларын «модернизм» жана «постмодернизм» стилинде жаратышкан. Ал эми алардын чыгармачылыгын түшүнүү үчүн жалпы эле искусстводогу бул кыймылдардын маңызына кайрылышыбыз керек. Кеңири мааниде модернизм – бул “башка искусство”, анын негизги максаты – автордун дүйнөгө өзгөчө көз карашына жана ички эркиндикке негизделген жана визуалдык тилдин жаңы экспрессивдүү каражаттарын алып жүрүүчү оригиналдуу чыгармаларды жаратуу.

Колдонулган адабияттар

1. Винкельман, И.И. История искусства древности [Текст] / И.И.Винкельман.– СПб.:Алетейя, 2000. – 770 б.
2. Кузнецова, И.А. Красота человека в искусстве [Текст] / И.А. Кузнецова. – М.: Искусство, 1980. – 223 б.

⁶ Прыткова, Л.А. Творческая индивидуальность в развитии изобразительного искусства Кыргызстана [Текст]: автореф. дис. ... д-ра искусствоведения / Л.А.Прыткова. – Санкт-Петербург, 1996. – 47 б.

⁷ Уметалиева, Дж. Т. Изобразительное искусство Киргизии [Текст] / Дж. Т. Уметалиева. – Фрунзе: Кыргызстан, 1978. – 120 б.

3. Уметалиева-Баялиева, Ч. “Истоки и эволюция речевого языка и музыки: культурологический анализ” [Текст]: дис. ... д-ра культурологии: 24.00.01 / Ч. Уметалиева-Баялиева. – Бишкек, 2017. – 51 б.
4. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как всеобщая лингвистика [Текст] / Б. Кроче. – М.: Изд-во М и С. Сабашниковых, 1920. – 108 б.
5. Уметалиева, Дж. Т. Особенности формирования киргизской художественной школы [Текст] / Дж. Т. Уметалиев. – Фрунзе: Кыргызстан, 1987. – 96 б.
6. Полотова, Г. Адамдын жан дүйнөсүн калыптоодогу искусствонун ролу / Г. Полотова // Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология. – 2023. – No. 2(2). – P. 94-99. – DOI: 10.52754/16948823_2023_2(2)_15. – EDN: TRFWDP.
7. Прыткова, Л.А. Творческая индивидуальность в развитии изобразительного искусства Кыргызстана [Текст]: автореф. дис. ... д-ра искусствоведения / Л.А.Прыткова. – Санкт-Петербург, 1996. – 47 б.
8. Ысмайылов, М. З. Көркөм сүрөт өнөрү жана анын адам турмушундагы орду / М. З. Ысмайылов, М. Л. Мамазаиров, Н. И. Абдураимова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Vol. 1, No. 4. – P. 384-392. – DOI: 10.52754/16947452_2021_1_4_384. – EDN: WFKYFC.
9. Уметалиева, Дж. Т. Изобразительное искусство Киргизии [Текст] / Дж. Т. Уметалиева. – Фрунзе: Кыргызстан, 1978. – 120 б.